

Wstęp

W Polsce od 1989 r. na skutek zaistniałych zmian społeczno-politycznych rozpoczął się proces transformacji systemowej, którego celem było przejście od ustroju realnego socjalizmu o scentralizowanym systemie zarządzania gospodarką do ustroju kapitalistycznego o gospodarce rynkowej. W toku tego procesu w całej gospodarce następowały gwałtowne zmiany, szczególnie na początku lat 90. XX wieku. Polegały one między innymi na przyspieszonej prywatyzacji dużych państwowych zakładów pracy, w wyniku której ponad 60% z nich zostało sprywatyzowanych w latach 1990–1995, zaś stosunkowo dużą ich część zlikwidowano.

W związku z równoległe i intensywnie przebiegającymi procesami prywatyzacji i restrukturyzacji dużych przedsiębiorstw i zakładów pracy, zmniejszyło się zatrudnienie pracowników w gospodarce narodowej i stosunkowo szybko wzrastało bezrobocie, przy czym stopa bezrobocia już na początku lat 90. kształtowała się na stosunkowo wysokim poziomie kilkunastu procent, przy określonych wahaniami tego poziomu. Był on najwyższy w latach 2002–2003 i wyniósł 20%.

Wraz z następującymi przemianami oraz występowaniem różnorodnych zjawisk i procesów w gospodarce stosunkowo duża część społeczeństwa podjęła ryzyko związane z prowadzeniem własnej działalności gospodarczej, tworząc i organizując prywatne przedsiębiorstwa. W związku z tym w latach 1990–2000 zwiększyła się ponad 2,5-krotnie liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w systemie Regon¹ (z ponad 1,3 mln w 1990 r. do 3,2 mln w 2000 r.). Wprawdzie liczba aktywnych podmiotów mieściła się i nadal mieści w granicach 50%–60% zarejestrowanych podmiotów w systemie Regon, jednak systematyczny wzrost liczby aktywnych podmiotów stanowił o wyraźnej ekspansji przedsiębiorczości w Polsce.

---

¹ Rejestr Regon jest to krajowy rejestr urzędowy podmiotów gospodarki narodowej, utworzony na podstawie ustawy o statystyce publicznej z 1995 r. Jest on zbiorem informacji o podmiotach gospodarki narodowej, w tym podmiotach sektora przedsiębiorstw, prowadzonym w systemie informatycznym w postaci centralnej bazy danych.

Wśród aktywnych przedsiębiorstw w gospodarce narodowej ponad 99% stanowiły i nadal stanowią mikro, małe i średnie podmioty, tworząc wspólnie tzw. sektor MŚP², zwany także sektorem małych i średnich przedsiębiorstw.

Ekspansja przedsiębiorczości obejmowała nie tylko tworzenie przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym, lecz również z udziałem kapitału zagranicznego, co wiązało się z napływem Zagranicznych Inwestycji Bezpośrednich (ZIB) do Polski. W związku ze zmianami systemowymi zmianie uległy także warunki dotyczące realizacji ZIB w Polsce i napływu kapitału zagranicznego do gospodarki, przy realizowanej polityce o charakterze wyraźnie „proinwestycyjnym” w tym zakresie.

W związku z powyższym rozwój przedsiębiorstw sektora MŚP w Polsce, w tym rozwój ilościowy, wyrażający się m.in. wzrostem liczby przedsiębiorstw i powiązaniem z nim wzrostem liczby osób w nich pracujących, zależał i wciąż zależy od inicjatyw w tym zakresie i przedsiębiorczości osób tworzących zarówno nowe przedsiębiorstwa, jak i tych dokonujących zakupu/wykupu podmiotów już funkcjonujących na rynku gospodarczym. Do osób tych należy zaliczyć zarówno właścicieli przedsiębiorstw z kapitałem krajowym, jak i tych z udziałem kapitału zagranicznego.

Proces transformacji systemowej gospodarki Polski, który ze stosunkowo największym natężeniem realizowano w latach 90. ubiegłego wieku, był również realizowany, choć z mniejszym natężeniem, na początku XXI wieku, kiedy Polska czyniła starania o przystąpienie do struktur Unii Europejskiej. Oficjalnie przyjęcie Polski jako członka Unii Europejskiej nastąpiło 1 maja 2004 r. Okres przygotowań do członkostwa był związany z realizacją kompleksowych działań przystosowawczych dotyczących także przedsiębiorstw sektora MŚP, które umożliwiały im funkcjonowanie w ramach Jednolitego Rynku Europejskiego, jak np. adaptacja europejskich standardów i norm technicznych, systemów jakości wyrobów i usług, jak również ochrony środowiska oraz przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy³. Przygotowania i działania przystosowawcze wiązały się z koniecznością poniesienia na ten cel określonych nakładów finansowych w tych przedsiębiorstwach nie tylko w tzw. okresie dostosowawczym, lecz także bezpośrednio po nim, po przystąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej.

---

² Sektor MŚP obejmuje mikroprzedsiębiorstwa, małe przedsiębiorstwa i średnie przedsiębiorstwa, zgodnie z obowiązującą w Polsce definicją tych przedsiębiorstw oraz zgodnie z zaleceniem Komisji Europejskiej, obowiązującym od 2005 r. W ramach sektora MŚP ujmują się przedsiębiorstwa, w których liczba osób zatrudnionych wynosi poniżej 250.

³ Szerzej na temat wyników negocjacji w określonych obszarach ekonomiczno-społecznych, w tym w odniesieniu do sektora małych i średnich przedsiębiorstw: *Polska w Unii Europejskiej. Nasze warunki członkostwa*, Dokument Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2003, s. 41, 42. Patrz również: *Zmiany w postrzeganiu korzyści i kosztów członkostwa Polski w Unii Europejskiej w środowisku małych przedsiębiorstw. Wyniki socjologicznych badań jakościowych na zlecenie Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej*, Research International Pentor, Warszawa 2004.

Można sobie zadać pytanie, jak w tych uwarunkowaniach radziły sobie przedsiębiorstwa sektora MŚP z kapitałem krajowym w porównaniu z przedsiębiorstwami tego sektora z udziałem kapitału zagranicznego, odzwierciedleniem czego w pewnym stopniu mogą być wskaźniki finansowe, charakteryzujące ich sytuację finansową, wskazujące na możliwości dalszego ich rozwoju.

Proces transformacji gospodarki Polski był kontynuowany, chociaż o znacznie mniejszym natężeniu, w drugiej połowie pierwszej dekady XXI wieku, pomimo ujawnienia w 2007 r. kryzysu finansowego w gospodarce USA, który okazał się być globalnym kryzysem ekonomicznym⁴, a którego skutki dostrzegane są do dzisiaj. Znalazł on negatywne odzwierciedlenie w funkcjonowaniu i rozwoju wielu przedsiębiorstw w wielu krajach świata, w tym w Polsce wśród przedsiębiorstw sektora MŚP.

Można ponowić pytanie, jak w tych uwarunkowaniach – globalnego kryzysu ekonomicznego – funkcjonowały i rozwijały się w Polsce przedsiębiorstwa sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego.

Z analizy literatury przedmiotu wynika, że problematyka rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP, szczególnie z udziałem kapitału zagranicznego, w całym okresie transformacji gospodarki Polski jest stosunkowo mało rozpoznana. Występuje ponadto wyraźny niedobór, a wręcz fragmentaryczność wiedzy na temat równoległego rozwoju przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego.

Biorąc pod uwagę wskazane okresy różnego natężenia przebiegu procesu transformacji gospodarki Polski, a także uwzględniając zachodzące w tych okresach burzliwe zmiany w otoczeniu przedsiębiorstw sektora MŚP zarówno z kapitałem krajowym, jak i z udziałem kapitału zagranicznego, wydaje się celowe i słuszne, a nawet konieczne przeprowadzenie stosownych badań, dotyczących identyfikacji podobieństw i różnic w rozwoju kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw tego sektora.

Niezależnie od wskazanego uzasadnienia dla podjęcia badań w tym zakresie, dodatkowym argumentem na rzecz ich realizacji jest stosunkowo duża rola i zna-

---

⁴ Część ekonomistów wskazuje, iż kryzys rozpoczęty w 2007 r. w USA to nie tylko kryzys stricte finansowy, lecz kryzys ekonomiczny (tzn. o szerszym znaczeniu i konsekwencjach niż tylko finansowe), który związany jest z realizowaną doktryną współczesnej ekonomii. Szerzej na temat niektórych konsekwencji kryzysu patrz: *The World Bank Group's Response to the Global Economic Crisis, Phase 1*, IEG World Bank, IFC, MIGA, Washington 2011, *The Global Economic Crisis: The Great Depression of the XXI Century*, (red.) M. Chossudovsky, A.G. Marshall, Centre for Research on Globalization, Montreal 2010.

W literaturze przedmiotu wskazuje się jako „symbol kryzysu” ogłoszenie upadłości Lehmann Brothers we wrześniu 2008 r. Jednakże to właśnie już w 2007 r. odnotowano pierwsze większe upadłości oraz zjawiska świadczące o kryzysie (patrz chronologia kryzysu z 2007 r.): *Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*, European Communities, Luxembourg 2009, s. 8–13; *The 2007 Subprime market crisis through lens of European Central Bank auctions for short-term funds*, European Central Bank, Working Paper Series No. 1374/2011.

czenie przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w tworzeniu Produktu Krajowego Brutto, udziału osób pracujących w tym sektorze w porównaniu z innymi sektorami gospodarki, a także stosunkowo ważny i znaczący udział w realizacji zadań na rzecz samorządów terytorialnych i ludności.

Wynikającym z wyżej wymienionych uzasadnień **głównym celem** podjętych badań jest zidentyfikowanie i wykazanie podobieństw i różnic w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego poprzez analizę zebranych w tym zakresie dostępnych danych statystycznych oraz przez analizę wyników badań własnych kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw, dotyczących danych nieobjętych sprawozdawczością statystyczną.

W ramach tak zdefiniowanego celu głównego wyróżniono cele cząstkowe służące jego realizacji w wymiarach: poznawczym, metodologicznym i utylitar-nym, przy czym w pracy przyjęto następujące **cele operacyjne**:

1. Zdefiniowanie i przedstawienie warunków i czynników rozwoju małych i śred-nich przedsiębiorstw.
2. Ustalenie metod pomiaru rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw.
3. Ustalenie metodyki badania kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw w za-kresie określenia poziomu wykształcenia ich właścicieli oraz pracowników.
4. Ustalenie metodyki badania kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw w za-kresie ich uczestnictwa na określonych rynkach zbytu towarów i usług.
5. Ustalenie metodyki badania kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw w za-kresie określenia ich poziomu technicznego.
6. Ustalenie metodyki badania kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw w za-kresie ich współpracy z innymi przedsiębiorstwami.
7. Ustalenie metodyki badania kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw w za-kresie ich etapowego rozwoju.
8. Dobór metod pomiaru intensywności zmian strukturalnych kapitałowo wy-różnionych przedsiębiorstw.
9. Przyjęcie metodyki badań kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw w za-kresie określenia podobieństwa ich struktur.
10. Rozpoznanie, opis i ocena podobieństw i różnic w rozwoju kapitałowo wy-różnionych przedsiębiorstw.

Wnikliwa analiza dorobku literatury naukowej dotyczącej procesów rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP oraz dotyczącej procesu transformacji gospodarki Polski w latach 90. ubiegłego wieku i w pierwszej dekadzie XXI wieku pozwoli-ła na określenie trzech okresów badawczych, uwzględniających następujące pytania:

- jakie zmiany następowały w procesie rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce w latach 90. ubiegłego wieku, tj. w okresie intensyfikacji procesów transformacji (w analizie uwzględniono lata 1994–2000),

- jakie zmiany następowały w procesie rozwoju kapitałowo wyodrębnionych przedsiębiorstw sektora MŚP w pierwszej dekadzie XXI wieku, w latach przed przystąpieniem Polski do struktur Unii Europejskiej i w latach bezpośrednio po akcesji Polski do Unii Europejskiej, w okresie 2001–2006,
- jakie zmiany następowały w procesie rozwoju kapitałowo wyodrębnionych przedsiębiorstw sektora MŚP w kilkuletnim okresie po akcesji Polski do Unii Europejskiej, podczas globalnego kryzysu ekonomicznego w świecie, tj. w okresie 2007–2012⁵.

Dla obszaru prowadzonych badań empirycznych własnych na podstawie ogólnodostępnych danych statystycznych oraz badań nieobjętych sprawozdawczością statystyczną przyjęto następującą **hipotezę główną (H.G)**: w mikro-, małych i średnich przedsiębiorstwach z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego występują znaczące różnice w ich rozwoju w porównywanych okresach względnej stabilizacji gospodarczej i globalnego kryzysu ekonomicznego.

W pracy przyjęto również hipotezy operacyjne, które stanowią uszczegółowienie i dopełnienie hipotezy głównej:

H.O.1: wśród przedsiębiorstw sektora MŚP w Polsce wraz ze wzrostem klasy wielkości podmiotu zwiększa się udział podmiotów prowadzących działalność innowacyjną, która ma zasadnicze znaczenie dla ich rozwoju i to zarówno w warunkach względnej stabilizacji gospodarczej (okres przedkryzysowy), jak i podczas globalnego kryzysu ekonomicznego w świecie.

H.O.2: struktury wewnętrzne w przedsiębiorstwach sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w zakresie stanu liczebnego aktywnych podmiotów oraz osób w nich pracujących, przy rozróżnieniu klas ich wielkości, a także rodzajów ich działalności, są istotnie odmienne.

H.O.3: struktury wewnętrzne w sektorze MŚP wśród przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i wśród przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego zarówno w okresie względnej stabilizacji gospodarczej, jak i globalnego kryzysu ekonomicznego, w odniesieniu do nakładów inwestycyjnych na nowe i zmodernizowane środki trwałe, charakteryzują się znaczącym podobieństwem. Wyraża się ono wzrastającym udziałem ponoszonych nakładów inwestycyjnych wraz ze wzrostem klasy wielkości przedsiębiorstw, tj. najmniejszy udział nakładów występuje w mikroprzedsiębiorstwach, większy w małych przedsiębiorstwach, a największy w średnich przedsiębiorstwach.

---

⁵ W literaturze przedmiotu wskazuje się na lata 2007–2012 jako okres, w którym odnotowano wystąpienie i skutki globalnego kryzysu ekonomicznego. Szerzej na ten temat: A. Aslund, *The Global Financial Crisis 2007–2012*, [w:] *How Capitalism was built. The transformation of Central and Eastern Europe, Russia, The Caucasus, and Central Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 326–357, Bibliography of the global financial/ economic crisis, 31-st edition, May 2015, European University Institute, <http://www.eui.eu/Documents/Research/Library/ResearchGuides/Economics/PDFs/GlobalCrisisBibliographyWebed.pdf>.

- H.O.4: przedsiębiorstwa sektora MŚP z udziałem kapitału zagranicznego w porównaniu z przedsiębiorstwami tego sektora z kapitałem krajowym w okresie globalnego kryzysu ekonomicznego w większym stopniu ograniczają swoją działalność inwestycyjną, wyrażającą się większą dynamiką negatywnych zmian (zmniejszenia) w zakresie nakładów inwestycyjnych na nowe i zmodernizowane środki trwałe.
- H.O.5: przedsiębiorstwa sektora MŚP z udziałem kapitału zagranicznego charakteryzują się większym udziałem podmiotów funkcjonujących w obrębie rynków zagranicznych w porównaniu z przedsiębiorstwami tego sektora z kapitałem krajowym.
- H.O.6: przedsiębiorstwa sektora MŚP z kapitałem krajowym wyróżniają się większym udziałem podmiotów funkcjonujących tylko w obrębie rynku krajowego, w tym w ramach rynku lokalnego i rynku regionalnego, w porównaniu z przedsiębiorstwami tego sektora z udziałem kapitału zagranicznego.
- H.O.7: we wszystkich klasach wielkości przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego zachodzą znaczące różnice w zakresie uzyskiwanych przychodów ze sprzedaży netto na poszczególnych rynkach zbytu, przy czym największe różnice uwidaczniają się po stronie kapitałowo wyodrębnionych średnich przedsiębiorstw.
- H.O.8: przedsiębiorstwa sektora MŚP z udziałem kapitału zagranicznego charakteryzują się generalnie większym udziałem podmiotów współpracujących z innymi przedsiębiorstwami niż podmioty tego sektora z kapitałem krajowym. Dotyczy to zarówno rynku krajowego, jak i rynków zagranicznych.
- H.O.9: przedsiębiorstwa sektora MŚP z kapitałem krajowym współpracują w ramach rynku krajowego (obszar Polski) szczególnie z przedsiębiorstwami o kapitale krajowym;
- H.O.10: przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego współpracują w ramach rynku krajowego (obszar Polski) zarówno z przedsiębiorstwami z kapitałem krajowym, jak i z innymi przedsiębiorstwami z udziałem kapitału zagranicznego.
- H.O.11: udział przedsiębiorstw sektora MŚP z udziałem kapitału zagranicznego dotyczący współpracy z innymi przedsiębiorstwami z udziałem kapitału zagranicznego w ramach rynku krajowego jest znacząco wyższy niż przedsiębiorstw tego sektora o kapitale krajowym (co wynika z powiązań kapitałowych podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego z podmiotami zagranicznymi).
- H.O.12: przedsiębiorstwa sektora MŚP z udziałem kapitału zagranicznego w porównaniu z przedsiębiorstwami tego sektora z kapitałem krajowym charakteryzują się większym udziałem podmiotów mających plany i/lub strategie rozwoju.
- H.O.13: podobieństwo struktur przedsiębiorstw sektora MŚP z udziałem kapitału zagranicznego w porównaniu z przedsiębiorstwami tego sektora z kapitałem krajowym dotyczące poziomu wykształcenia ich pracowników jest niskie.

- H.O.14: podobieństwo struktur przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w zakresie wyróżników ich poziomu technicznego jest niskie, przy znaczącej „przewadze jakościowej” przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego.
- H.O.15: przedsiębiorstwa sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego cechują się w zasadzie ewolucyjnym rozwojem etapowym, przy czym częstotliwość zmian jest wyższa wśród przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego.
- H.O.16: w zakresie kierunków etapowego rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w porównywanych okresach, tj. względnej stabilizacji gospodarczej oraz globalnego kryzysu ekonomicznego, zachodzą zmiany zarówno progresywne, jak i regresywne, niezależnie od braku zmian. Pomiędzy przedsiębiorstwami z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego występują znaczące różnice w tym obszarze.
- H.O.17: intensywność przekształceń struktury sektora MŚP w zakresie aktywnych przedsiębiorstw, osób w nich pracujących, nakładów inwestycyjnych, przychodów i kosztów ogółem, a także wartości dodanej brutto w okresie 2001–2012 jest niska.
- H.O.18: intensywność przekształceń struktury wyodrębnionych kapitałowo przedsiębiorstw sektora MŚP w zakresie aktywnych przedsiębiorstw, osób w nich pracujących oraz nakładów inwestycyjnych na nowe i zmodernizowane środki trwałe w okresie 2001–2012 jest niska, przy czym wśród przedsiębiorstw tego sektora z udziałem kapitału zagranicznego jest stosunkowo wyższa niż w przedsiębiorstwach z kapitałem krajowym.

W celu zrealizowania pracy i osiągnięcia założonych celów wykorzystano znaczący dorobek literatury z zakresu nauk o zarządzaniu i z zakresu ekonomii, związany z szeroko pojętą przedsiębiorczością oraz z funkcjonowaniem i rozwojem przedsiębiorstw, a szczególnie małych i średnich. Przy doborze przedmiotowej literatury kierowano się przede wszystkim najnowszymi pozycjami literatury krajowej z zakresu wiedzy o przedsiębiorczości i rozwoju organizacji, niezależnie od wykorzystania „wcześniejszych” pozycji w tym zakresie. W stosunkowo dużym stopniu wykorzystano także znane publikacje zagraniczne, w szczególności dotyczące problematyki modelowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, oparte na badaniach empirycznych. Takie podejście miało istotne znaczenie dla doboru, w ramach własnych badań empirycznych, sprawdzonego w praktyce, a przedstawionego w postaci modelowego ujęcia dróg rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw autorstwa N.C. Churchill, V.L. Lewis.

Podstawą empirycznej weryfikacji przyjętych w tej pracy hipotez operacyjnych było przeprowadzenie badania struktur przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego, ze wskazaniem na różnice i podobieństwa w tym zakresie, a także badanie intensywności ich zmian. Struktury poddane analizie odnosiły się do podmiotów gospodarczych sklasyfikowanych

według PKD, przy czym zostały one połączone w grupy według prowadzonej działalności, z wyodrębnieniem przedsiębiorstw: przemysłowych, budowlanych, transportowych, handlowych i usługowych, zgodnie z zasadami badań obowiązującymi w statystyce publicznej.

Zgromadzone dane statystyczne w tym zakresie, a dotyczące przedsiębiorstw niefinansowych, zostały wykorzystane w statystycznych badaniach empirycznych, odnoszących się do kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw sektora MŚP.

Niezależnie od wskazanych powyżej badań, opartych na danych statystycznych, obiektami badań empirycznych, zrealizowanych przy wykorzystaniu metody ankietyzacji i ukierunkowanych wywiadów bezpośrednich, były także przedsiębiorstwa działające na rynku, o tych samych rodzajach działalności, przy ich kapitałowym wyróżnieniu.

Struktura pracy oraz prezentowane w niej treści wynikają z przyjętych celów pracy oraz przedstawionych hipotez. Praca ma charakter monograficzny i ukierunkowana jest na szczegółowe opisy wyników badań empirycznych, charakteryzujących podobieństwa i różnice w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce w okresie transformacji systemowej w latach 1990–2012, z uwzględnieniem charakterystycznych okresów tej transformacji.

Praca składa się z pięciu rozdziałów ujętych w dwóch częściach:

- 1) teoretyczno-koncepcyjnej (rozdziały 1–2) oraz
- 2) analityczno-empirycznej (rozdziały 3–5).

W rozdziale pierwszym podjęto próbę uporządkowania kategorii rozwoju przedsiębiorstwa, z uwzględnieniem pojęcia zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa. Scharakteryzowano wybrane wieloetapowe i wielofazowe modele rozwoju przedsiębiorstw.

W rozdziale tym wyróżniono i przedstawiono warunki i czynniki rozwoju przedsiębiorstw, a szczególną uwagę skupiono na determinantach rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw i dokonaniu ich analizy opisowej. Przedstawiono struktury organizacyjne małych i średnich przedsiębiorstw i strategię zarządzania ich rozwojem, ze wskazaniem na problematykę działalności innowacyjnej i restrukturyzacji przedsiębiorstw. W tej części pracy podjęto również próbę scharakteryzowania zagadnienia zarządzania rozwojem przedsiębiorstwa, także w okresach kryzysowych.

W rozdziale drugim przedstawiono założenia koncepcyjne badań empirycznych opartych na analizie dostępnych materiałów statystycznych w sprawozdawczości publicznej oraz metodykę tych badań opartą przede wszystkim na wykorzystaniu metod pomiaru zmian strukturalnych oraz metod taksonomii struktur w analizie i ocenie zmian strukturalnych przedsiębiorstw. W pracy przedstawiono także metodykę własnych badań empirycznych przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego.

W rozdziale trzecim, jako pierwszym z trzech rozdziałów analityczno-empirycznych, przeprowadzono analizę zmian w rozwoju ogółu przedsiębiorstw sektora MŚP w Polsce, z uwzględnieniem zmian zaistniałych w ostatnich trzech dziesięcioleciach, w podziale na trzy okresy badawcze:

- 1) lata 1994–2000 (w odniesieniu do niektórych obszarów badawczych, przy dostępności danych statystycznych uwzględniono lata 1990–2000),
- 2) lata 2001–2006 oraz
- 3) lata 2007–2012.

Analiza zmian liczby, wartości, struktury, a także dynamiki przedsiębiorstw sektora MŚP została ujęta w odniesieniu do następujących tematów badawczych:

- aktywne przedsiębiorstwa,
- osoby pracujące w tych przedsiębiorstwach,
- udział w tworzeniu PKB,
- nakłady inwestycyjne ogółem oraz nakłady inwestycyjne na nowe i zmodernizowane środki trwałe,
- działalność innowacyjna tych podmiotów.

Uwzględniając zmiany w strukturze przedsiębiorstw sektora MŚP, przy wyodrębnieniu klas ich wielkości oraz rodzajów działalności, dokonano na podstawie opracowanych macierzy intensywności zmian strukturalnych oceny tej intensywności w okresie 2001–2012, a także w dwóch jego podokresach, tj. 2001–2006 oraz 2007–2012. Objęcie badaniem dwóch wskazanych powyżej podokresów umożliwiło porównanie intensywności tych zmian w czasie przed kryzysem i w czasie globalnego kryzysu ekonomicznego w świecie.

W rozdziale czwartym, jako drugim z trzech rozdziałów empirycznych, przeprowadzono analizę danych statystycznych, dotyczących zmian w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w trzech okresach badawczych:

- 1) lata 1994–2000,
- 2) lata 2001–2006 oraz
- 3) lata 2007–2012.

W badaniu wzięto pod uwagę dostępne porównawczo dane statystyczne dotyczące wyodrębnionych kapitałowo przedsiębiorstw sektora MŚP w zakresie zmian w liczbach, strukturze i dynamice w odniesieniu do:

- aktywnych przedsiębiorstw,
- osób w nich pracujących,
- nakładów inwestycyjnych na nowe i zmodernizowane środki trwałe,
- a także dane dotyczące wybranych wskaźników finansowych.

Na podstawie odpowiednio opracowanych macierzy dla wyodrębnionych kapitałowo przedsiębiorstw sektora MŚP, przy uwzględnieniu klas ich wielkości, a także rodzajów ich działalności, oceniono intensywność zmian strukturalnych w tych przedsiębiorstwach w okresie badawczym 2001–2012, a także w jego pod-

okresach, tj. 2001–2006 (przed kryzysem) oraz 2007–2012 (w okresie globalnego kryzysu ekonomicznego w świecie).

W rozdziale piątym, zamykającym część badawczą pracy, zaprezentowano wyniki własnych badań empirycznych przeprowadzonych wśród przedsiębiorstw sektora MŚP, przy wykorzystaniu kwestionariusza badawczego w podmiotach z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego, charakteryzujących możliwości ich rozwoju jakościowego. Badania te dotyczyły:

- 1) cech właściciela⁶ przedsiębiorstwa, do których zaliczono:
  - płeć właściciela,
  - jego wiek,
  - poziom wykształcenia oraz
- 2) samego przedsiębiorstwa, przy uwzględnieniu:
  - sposobu powstania przedsiębiorstwa,
  - formy prawnej przedsiębiorstwa,
  - okresu funkcjonowania przedsiębiorstwa na rynku gospodarczym,
  - posiadania planów i strategii rozwojowych,
  - poziomu wykształcenia pracowników,
  - poziomu technicznego przedsiębiorstwa, określonego poprzez jego podstawowe i znamienne wyróżniki,
  - zasięgu rynków zbytu,
  - współpracy z innymi przedsiębiorstwami,
  - etapowości w rozwoju przedsiębiorstwa i kierunków zmian w tym zakresie.

Na podstawie opracowanych struktur kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw sektora MŚP, przy wyodrębnieniu ich klas wielkości, a także rodzajów ich działalności określono miary podobieństwa struktur przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego. W efekcie przeprowadzonych badań wskazano podobieństwa oraz różnice w rozwoju tych przedsiębiorstw, przy podkreśleniu ich jakościowego znaczenia.

Niniejsza praca w zakończeniu została zwieńczona ogólnym podsumowaniem podjętej problematyki badawczej dotyczącej rozwoju kapitałowo wyodrębnionych przedsiębiorstw sektora MŚP.

W części tej zestawiono także charakterystyczne wyniki badań, w tym w znaczącym zakresie te, dotyczące weryfikacji przyjętych hipotez badawczych. Ponadto przedstawione zostały uwagi końcowe oraz rekomendacje dotyczące dalszych badań nad procesami rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce.

---

⁶ W przypadku występowania kilku właścicieli, pod uwagę brano osobę, która posiadała (na moment realizacji badania) najwięcej udziałów/akcji lub osobę, którą można było wskazać jako głównego właściciela-decydenta w przedsiębiorstwie. Dla przedsiębiorstw o rozproszonym akcjonariacie (wielu właścicieli) uwzględniono brak możliwości wskazania cech jednego właściciela.